

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

Literatura dla dzieci i młodzieży. S t u d i a

Czytanie menażerii

Zwierzęta w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej

pod redakcją Anny Mik, Patrycji Pokory i Macieja Skowery

Warszawa 2016

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej

» Literatura dla dzieci i młodzieży. S t u d i a «

Grzegorz LESZCZYŃSKI – przewodniczący, Anna Maria CZERNOW,
Weronika KOSTECKA, Marta LACH, Jolanta ŁUGOWSKA, Michał ROGOŹ,
Ryszard WAKSMUND, Violetta WRÓBLEWSKA, Michał ZAJĄC

**Publikacja dofinansowana przez Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego
i afiliowana przy Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego**

Recenzenci:

Dr hab. Urszula Chęcińska, prof. US

Prof. dr hab. Andrzej Zieniewicz

Redakcja techniczna i korekta: Elżbieta Matusiak

Projekt okładki: Daria Bischoff / leniva° / www.lenivastudio.com

© Copyright Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

ISBN: 978-83-64203-71-8

CIP – Biblioteka Narodowa

Czytanie menażerii : zwierzęta w literaturze
dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej / pod red.
Anny Mik, Patrycji Pokory i Macieja Skowery ;
Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. - Warszawa :
Wydawnictwo SBP, 2016. - (Literatura dla Dzieci i
Młodzieży : studia ; t. 8)

Spis treści

Słowo wstępne	9
---------------------	---

ZWIERZĘTA I DZIECI

GRZEGORZ LESZCZYŃSKI

„Zwierzęta pełne wolności drzemią spokojnie tej nocy”. Podszyte dzieckiem biblijne bestiariusm	21
---	----

EWELINA RĄBKOWSKA

„Śmieciowe” zwierzęta (<i>trash animals</i>) i „dzieci śmieci”. Relacje dziecka i zwierzęcia w literaturze dla dzieci i młodzieży	31
--	----

MACIEJ SKOWERA

Literackie spotkania istot podporządkowanych. Studium przypadku: <i>Miasteczko Ostatnich Westchnień</i> Grzegorza Gortata	53
--	----

KOLEKCJE I KATALOGI

IŁONA SZEWCZYK

Magiczne istoty w chińskich opowiadaniach fantastycznych na wybranych przykładach ze zbioru <i>Córka smoka</i>	77
---	----

URSZULA ŁOSIOWSKA

Literacki gabinet zwierzęcych osobliwości Marie-Catherine d'Aulnoy ...	89
--	----

ANNA MIK

Postmodernistyczne Bestie. Transformacje wizerunku baśniowego „potwora”	107
--	-----

KRZYSZTOF RYBAK

„Ja się zupełnie nie mądrzę”. Sowa w literaturze dziecięcej XX i XXI w.	131
---	-----

OPRESJE

DARIUSZ PIECHOTA, AGNIESZKA TRZEŚNIEWSKA

Zwierzęta w orbicie fantastyki przełomu XIX i XX w.	153
--	-----

JADWIGA MALIK	
Piętno przemocy w relacjach ludzko-zwierzęcych w <i>Słynnym najeździe niedźwiedzi na Sycylię</i> Dina Buzzatiego	173
PATRYCJA POKORA	
Człowiek mówiący psim głosem. <i>Psie życie</i> Józefa Wilkononia w świetle studiów nad zwierzętami	187
ZWIERZĘTA (NIE CAŁKIEM) JAK LUDZIE	
JUSTYNA SCHOLLENBERGER	
Gadające konie. Zwierzęcy bohaterowie w <i>Czasie wojny</i> Michaela Morpurgo oraz <i>Koniu i jego chłopcu</i> C. S. Lewisa	203
KATARZYNA KLECZKOWSKA	
Dajmony, pancerne niedźwiedzie i <i>mulefa</i> . Antropocentryzm a podziw dla zwierząt w <i>Mrocznych materiach</i> Philipa Pullmana	221
RADOSŁAW PULKOWSKI	
Jak pamiętają króliki? O pamięci zwierząt na podstawie <i>Wodnikowego Wzgórza</i> Richarda Adamsa	235
Indeks nazwisk	253

Contents

Foreword	9
ANIMALS AND CHILDREN	
GRZEGORZ LESZCZYŃSKI “Beasts in their major freedom slumber in peace tonight” The Child and the Biblical Bestiary	21
EWELINA RĄBKOWSKA Trash Animals and Trash Children. Child-Animal Relations in Children’s and Young Adult Literature	31
MACIEJ SKOWERA Literary Encounters of Subaltern Beings. Case Study: Grzegorz Gortat’s <i>The Town of Last Sighs</i>	53
COLLECTIONS AND CATALOGUES	
ILONA SZEWCZYK Magical Creatures in Chinese Fantastic Stories on Selected Examples from the Volume <i>The Dragon’s Daughter</i>	77
URSZULA ŁOSIOWSKA Marie-Catherine d’Aulnoy’s Literary Cabinet of Animal Curiosities ...	89
ANNA MIK Postmodern Beasts. Transformations of the Fairy-Tale “Monster’s” Image	107
KRZYSZTOF RYBAK “I don’t pretend to be smart at all”. The Owl in 20th and 21st Century Children’s Literature	131
OPPRESSIONS	
DARIUSZ PIECHOTA, AGNIESZKA TRZEŚNIEWSKA Animals in the Orbit of Speculative Fiction at the Turn of 19th and 20th Century	153

JADWIGA MALIK	
The Stigma of Violence in Human-Animal Relations in Dino Buzzati's <i>The Bears' Famous Invasion of Sicily</i>	173
PATRYCJA POKORA	
The Human Speaking in a Dog's Voice. Józef Wilkoń's <i>A Dog's Life</i> in the Light of Animal Studies	187
ANIMALS (NOT QUITE) AS HUMANS	
JUSTYNA SCHOLLENBERGER	
Talking Horses. Animal Characters in <i>War Horse</i> by Michael Morpurgo and <i>The Horse and His Boy</i> by C. S. Lewis	203
KATARZYNA KLECZKOWSKA	
Dæmons, Armoured Bears, and <i>Mulefa</i> . Anthropocentrism and Admiration for Animals in Philip Pullman's <i>His Dark Materials</i> . . .	221
RADOSŁAW PULKOWSKI	
How Do Rabbits Remember? On Animal Memory on the Basis of <i>Watership Down</i> by Richard Adams	235
Index of names	253

Słowo wstępne

Literatura dziecięca, młodzieżowa i fantastyczna¹ to swego rodzaju Arka Noego². Ten zróżnicowany tekstowy świat „zamieszkują” trudne do zliczenia postaci zwierzęce bądź podobne do zwierząt. Odnajdujemy je w bajkach i baśniach, wierszach i powieściach, książkach obrazkowych i wydawnictwach o charakterze popularnonaukowym. Jerzy Cieślukowski pisał przed laty:

Lwy obok jeleni, myszy koło słonia, prawdziwy niedźwiedź obok pluszowego, zwierzęta pseudonimowane i z imionami własnymi obok egzotycznych i takich, których „naprawdę nie ma”. Biedronka i ślimak znajdują się w tej samej synkretycznej przestrzeni, co nosorożec i smok. Ich ogólność jako gatunków zoologicznych i szczególność zindywidualizowana imionami własnymi, to, w czym towarzysztwie zostają powołane [...], determinują rozwój opowieści³.

Alicja Baluch wykazuje z kolei, że zwierzęta pojawiają się w doświadczeniu literackim dziecka bardzo wcześnie i towarzyszą niedorosłemu odbiorcy

¹ Biorąc pod uwagę problemy z klasyfikacją niektórych tekstów, świadomie nie przydzielamy utworów fantastycznych do kategorii określających wiek odbiorców.

² J. Armstrong, *Eating Reading Animals*, „The Horn Book Magazine” z dn. 01.05.2010, <http://www.hbook.com/2010/05/choosing-books/horn-book-magazine/eating-reading-animals> (dostęp: 05.03.2015).

³ J. Cieślukowski, *Literatura i podkultura dziecięca*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975, s. 274.

na kolejnych etapach jego lekturowej biografii⁴. Czasami to po prostu wizerunki służące edukacji przyrodniczej, innym razem – stworzenia w wysokim stopniu „uczłowieczone” (lub „uzwierzęceni” ludzie), niekiedy zaś – istoty ukazywane możliwie „realistycznie”, z ograniczeniem antropomorfizacji do minimum. Mogą być głównymi bohaterami utworu, towarzyszyć postaciom dziecięcym w ich przygodach albo pojawiać się na drugim planie. Zawsze jednak w jakiś sposób wykraczają poza sam tekst. Dawniej zwierzęta literackie najczęściej odsyłały – na zasadzie symbolu bądź alegorii – do repertuaru skonwencjonalizowanych kulturowych znaczeń. Choć ta tradycja nie zanikła, to współcześnie przedmiotem referencji coraz częściej stają się zwierzęta rzeczywiste i nękające je problemy – zwłaszcza kwestia przemocy, której te istoty doświadczają ze strony człowieka.

W pracach wielu rodzimych badaczy i badaczek pojawiają się refleksje na temat obecności zwierząt w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej. Szczególnie często – choć czasami na marginesie rozważań o charakterze genologicznym – przyglądano się zantropomorfizowanym postaciom zwierzęcym występującym w bajkach ludowych i literackich. Nie sposób wymienić wszystkich rozpraw na ten temat – jako szczególnie interesujące jawią się prace Janiny Abramowskiej: *Polska bajka ezopowa*⁵ i *Pisarze w zwierzyńcu*⁶ oraz artykuł Gertrudy Skotnickiej *O zwierzyńcu w polskich bajkach i bajeczkach*⁷, a także tom zbiorowy *Bajka zwierzęca w tradycji ludowej i literackiej* pod redakcją Adriana Mianeckiego i Violetty Wróblewskiej⁸. Artykuły na temat bohaterów zwierzęcych – konkretnie:

⁴ A. Baluch, *Dziecko i świat przedstawiony, czyli tajemnice dziecięcej lektury*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1987, s. 62-63.

⁵ Zob. J. Abramowska, *Polska bajka ezopowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1991.

⁶ Zob. też, *Pisarze w zwierzyńcu*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2010. Zagadnienie zwierząt bajkowych to tylko jedna z kwestii, które Abramowska poddaje namysłowi. Badaczka „tropi” tematy zwierzęce również w innych formach literatury dziecięcej i młodzieżowej, a także w utworach dla odbiorców dorosłych.

⁷ Zob. G. Skotnicka, *O zwierzyńcu w polskich bajkach i bajeczkach*, [w:] *Literacka symbolika zwierząt*, red. A. Martuszevska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1993.

⁸ Zob. *Bajka zwierzęca w tradycji ludowej i literackiej*, red. A. Miancki, V. Wróblewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.

wilczych – w bajkach oraz w innych rodzajach utworów (w tym dla dzieci i młodzieży) pojawiły się też w wieloautorskiej publikacji *Wilki i ludzie. Małe kompendium wilkologii*, zredagowanej przez Dobrosławę Wężowicz-Ziółkowską i Emilię Wieczorkowską⁹. Omawianie postaci literackich bazujących na określonych gatunkach zwierząt to droga chętnie obierana przez badaczy i badaczki. I tak koty stały się bohaterami artykułów opublikowanych w 2009 r. w dwóch numerach kwartalnika o książce dziecięcej „Guliwer”¹⁰. Prezentuje je też (współ z literackimi psami i końmi, a także „dzikimi” zwierzętami) Stanisława Niedziela w poradniku *Zwierzyniec literacki*¹¹. Osobnych opracowań doczekały się również zwierzęta – zabawki, np. misie, których obecność w literaturze dziecięcej omawia Michał Mesjasz¹², a także istoty fantastyczne, w tym hybrydalne oraz zmiennokształtne¹³. Prym wiodły tu smoki – choćby „Guliwer” poświęcił tym stworzeniom w 2010 r. jedno ze swoich wydań¹⁴.

Wymienione prace to zaledwie niewielka część literatury przedmiotu poświęconej zwierzętom występującym w utworach literatury dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej. Nie-ludzi jest w tekstach literackich tak wielu, że rozważania na ich temat w oczywisty sposób pojawiają się na kartach monografii i artykułów naukowych, których autorzy i autorki przyglądają się zarówno określonym gatunkom bądź konwencjom, jak i motywom oraz konkretnym dziełom. Uwagę zwraca jednak fakt, że dotychczas rodzimi badacze i badaczki rzadko rozpatrywali tę tematykę z wykorzystaniem metodologii wykraczających poza paradygmat antropocentryczny.

⁹ Zob. *Wilki i ludzie. Małe kompendium wilkologii*, red. D. Wężowicz-Ziółkowska, E. Wieczorkowska, współpr. K. Jaglarz, Grupa Kulturalna, Katowice 2014.

¹⁰ Zob. „Guliwer. Czasopismo o książce dla dziecka” 2009, nr 3; „Guliwer. Czasopismo o książce dla dziecka” 2009, nr 4.

¹¹ Zob. S. Niedziela, *Zwierzyniec literacki*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2014.

¹² Zob. M. Mesjasz, *Puchatek, Uszatek, Fantazy... i spółka. Miś w literaturze dla dzieci*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria” 2014, t. 14.

¹³ Zob. np. *Istoty hybrydalne i zmieniające postać w kulturach europejskich i azjatyckich*, red. K. Mikoś, K. Kleczkowska, AT Wydawnictwo, Kraków 2015.

¹⁴ Zob. „Guliwer. Czasopismo o książce dla dziecka” 2010, nr 1.

W nowej humanistyce kwestie dotyczące zwierząt określanych mianem nie-ludzkich rozpatrywane są m.in. w ramach *animal studies*. Te ostatnie przybierają różne formy – od perspektywy interpretacyjnej po postawę o zabarwieniu krytycznym – i trudno zaproponować spójną i wyczerpującą definicję tego rodzaju badań, biorąc także pod uwagę wielość terminów szczegółowych (choćby *human-animal studies* czy *critical animal studies*). Kluczowe wydaje się przede wszystkim łączenie w ich ramach elementów różnych dyscyplin – takich jak filozofia, antropologia, psychologia, kulturoznawstwo, geografia, socjologia, historia, prawo i literaturoznawstwo – w których „refleksja nad relacjami ludzi i zwierząt była już wcześniej obecna, jednak dopiero teraz zyskuje ona inny sens i coraz bardziej traci antropocentryczne zabarwienie”¹⁵. W kontekście literaturoznawczym mamy do czynienia np. z opartą właśnie na nieantropocentrycznych założeniach analizą tekstowych reprezentacji nie-ludzkich zwierząt; z wyczytywaniem z utworów „zwierzęcości” jako stworzonego przez człowieka konstrukt; wreszcie – z etycznym, empatycznym i afektywnym namysłem nad literackim zwierzęciem, prowadzącym nieraz do refleksji nad bytem, do którego ono odsyła, czyli zwierzęciem rzeczywistym. Oczywiście jest, że to tylko niektóre z możliwych dróg rozważań.

Dziś termin *animal studies* coraz częściej zastępuje się w polskim dyskursie określeniem „studia nad zwierzętami”, co może wskazywać m.in. na to, że nurt ten na dobre zadomowił się na gruncie rodzimej humanistyki. I rzeczywiście: stałym elementem krajobrazu naszej nauki stały się zorientowane „zwierzęco” kursy na uczelniach wyższych, konferencje oraz publikacje autorstwa licznych badaczek i badaczy. Te ostatnie to głównie monografie zbiorowe, poświęcone – w całości lub częściowo – tematyce *animal studies*. Wśród nich ważne miejsce zajmują tomy *Zwierzęta i ich ludzie*¹⁶ (antologia tekstów poświęconych problematycznym relacjom ludzko-zwierzęcym, zredagowana przez Annę Barcz i Dorotę Łagodzką)

¹⁵ M. Bakke, *Studia nad zwierzętami: od aktywizmu do akademii i z powrotem?*, „Teksty Drugie” 2011, nr 3, s. 193.

¹⁶ Zob. *Zwierzęta i ich ludzie. Zmierzch antropocentrycznego paradygmatu*, red. A. Barcz, D. Łagodzka, IBL PAN, Warszawa 2015.

oraz *Zwierzęta, gender i kultura*¹⁷ (dwuczęściowy zbiór studiów pod redakcją Barcz i Magdaleny Dąbrowskiej, zawierający z jednej strony przekłady kanonicznych już rozpraw obcojęzycznych, z drugiej zaś – szkice rodzimych badaczy i badaczek). Interesujący jest również toruński tom (*Inne zwierzęta mają głos*¹⁸ (red. Danuta Dąbrowska i Piotr Krupiński). To zarazem jedna z pierwszych monografii dotyczących (również) *animal studies*. Inną pionierską publikacją wpisującą się w nurt humanistyki nieantropocentrycznej jest książka *Ludzie i nie-ludzie*¹⁹ (red. Adriana Mica i Paweł Łuczeczko). Autorzy i autorki tekstów zawartych w tym opracowaniu starają się z socjologicznego punktu widzenia opisać sytuację nowych aktorów życia społecznego – zwierząt, przedmiotów oraz technologii. Warto wspomnieć również o książce *Emancypacja zwierząt?*, zredagowanej przez Eugenię Łoch, Agnieszkę Trzeźniewską i Dariusza Piechotę²⁰. Ukazała się ona stosunkowo niedawno, bo w 2015 r., w serii Zielona Historia Literatury. Przy wskazywaniu wydawnictw poruszających tematykę antropocentryzmu w relacji do zmieniającego się sposobu mówienia i myślenia o zwierzętach nie sposób pominąć także wydanego w serii Pongo tomu *Ludzie i zwierzęta* pod redakcją Romana Chymkowskiego i Anny Jaroszuk²¹. Autorzy i autorki położyli w swoich pracach szczególny nacisk na wydobycie perspektywy historycznej, która w polskich studiach nad zwierzętami ciągle wydaje się niedoreprezentowana. Wątek tanatologiczny porusza z kolei katowicka publikacja *Śmierć zwierzęcia* pod redakcją Marzeny Kotyczki²². Inna interesująca monografia dotycząca *animal studies* wydana

¹⁷ Zob. *Zwierzęta, gender i kultura. Perspektywa ekologiczna, etyczna i krytyczna*, red. A. Barcz, M. Dąbrowska, E-naukowiec, Lublin 2014.

¹⁸ Zob. *(Inne) zwierzęta mają głos*, red. D. Dąbrowska, P. Krupiński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.

¹⁹ Zob. *Ludzie i nie-ludzie. Perspektywa socjologiczno-antropocentryczna*, red. A. Mica, P. Łuczeczko, Orbis Exterior, Pszczółki 2011.

²⁰ Zob. *Emancypacja zwierząt?*, red. E. Łoch, A. Trzeźniewska, D. Piechota, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2015.

²¹ Zob. *Pongo. Tom VI. Ludzie i zwierzęta*, red. R. Chymkowski, A. Jaroszuk, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.

²² Zob. *Śmierć zwierzęcia. Współczesne zootanologie*, red. M. Kotyczka, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.

na Śląsku to dwutomowy zbiór *Człowiek w relacji do zwierząt, roślin i maszyn w kulturze*, zredagowany przez Justynę Tymieniecką-Suchanek²³. Teksty wchodzące w skład obu tomów powstały jako pokłosie konferencji naukowej pod tym samym tytułem, która odbyła się w Katowicach w 2013 r. Kolejną ciekawą (zwłaszcza dla wielbicieli psów) publikacją jest książka *Pies też człowiek* pod redakcją Michała Piotra Pręgowskiego oraz Justyny Włodarczyk²⁴. Autorzy i autorki skupiają się na jednym gatunku zwierzęcia i opisują psio-ludzkie relacje w sposób wyczerpujący, uwzględniając w swoich pracach różne perspektywy. Warto wymienić jeszcze jeden tom – antologię przekładów *Teorie wywrotowe* pod redakcją Agnieszki Gajewskiej²⁵. Książka ta zawiera teksty odnoszące się do różnego rodzaju wykluczenia, a wśród nich – napisane z perspektywy *animal studies*. Także liczne czasopisma – choćby „Teksty Drugie”, „Znak”, „Maska”, „Jednak Książki” – poświęciły studiom zwierzęcym miejsce na swych łamach.

Polskie badania nad literaturą dziecięcą i młodzieżową, a także fantastyczną, nie doczekały się natomiast, póki co, publikacji zorientowanej (wyłącznie lub głównie) na studia nad zwierzętami²⁶. Nie znaczy to jednak, że badacze i badaczki nie podejmowali dotychczas prób odczytywania fantastyki oraz tekstów adresowanych do niedorosłego czytelnika przez pryzmat *animal studies*. Warto wspomnieć chociażby o artykułach dwóch autorek i autora, których rozprawy znajdują się również w niniejszym tomie: *Zwierzęciem świecie w Szatanie z siódmej klasy Kornela Makuszyńskiego* Eweliny Rąbkowskiej²⁷, *Zwierzęcej topografii w Podróżach Guliwera*

²³ Zob. *Człowiek w relacji do zwierząt, roślin i maszyn w kulturze*. T. 1. *Aspekt posthumanistyczny i transhumanistyczny* oraz *Człowiek w relacji do zwierząt, roślin i maszyn w kulturze*. T. 2. *Od humanizmu do posthumanizmu*, red. J. Tymieniecka-Suchanek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.

²⁴ Zob. *Pies też człowiek. Relacje psów i ludzi we współczesnej Polsce*, red. M. P. Pręgowski, J. Włodarczyk, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2014.

²⁵ Zob. *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 2012.

²⁶ Za granicą takie prace już powstały. Zob. np. Z. Jaques, *Children's Literature and the Post-human. Animal, Environment, Cyborg*, Routledge, New York, NY 2015.

²⁷ Zob. E. Rąbkowska, *Zwierzęcy świat w Szatanie z siódmej klasy Kornela Makuszyńskiego*, [w:] *Zwierzęta, gender i kultura*, dz. cyt.

Jonathana Swifta Justyny Schollenberger²⁸ czy w końcu *Literaturze drugiej połowy XIX wieku w świetle studiów nad zwierzętami* (animal studies) Dariusza Piechoty²⁹. To dopiero początek tego typu badań. Mamy jednak szczerą nadzieję, że niniejsza publikacja stanowić będzie dla kolejnych autorów i autorek zachętę do podjęcia tematyki studiów nad zwierzętami w kontekście literatury dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej.

Tom powstał z inicjatywy Koła Naukowego Baśni, Literatury Dziecięcej i Młodzieżowej i Fantastyki działającego na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. W trzynastu szkicach badacze i badaczki podejmują próbę przyjrzenia się zwierzętom obecnym w baśniach, prozie i poezji dla dzieci i młodzieży, a także w szeroko pojętej fantastyce. Wśród wielu metodologii wykorzystywanych w poszczególnych rozprawach obecne są również studia nad zwierzętami, choć nie jest to jedyny nurt badawczy ujawniający się w zawartych tu tekstach.

Pierwszą część monografii, zatytułowaną *Zwierzęta i dzieci*, otwierają rozważania Grzegorza Leszczyńskiego dotyczące obecności (lub negacji) w literaturze dziecięcej i młodzieżowej wzorca relacji człowiek – zwierzę wywiedzionego z biblijnej wizji raju. Według badacza zwierzęta mogą odnaleźć prawdziwy raj tylko w dziecięcym świecie, nieskażonym obecnością dorosłego. Ewelina Rąbkowska skupia się z kolei na porównaniu motywów „śmieciovych” zwierząt i dzieci w utworach Charles’a Perraulta (*Ośła Skórka*), Carla Collodiego (*Pinokio*) i Grzegorza Gortata (*Szczury i wilki*), zauważając w tych dziełach podobieństwa między sposobami kreowania postaci istot niedorosłych i nie-ludzkich. Maciej Skowera przygląda się literackiej paraleli między pozycją tekstowego zwierzęcia i tekstowego dziecka z nieco innego punktu widzenia, także koncentrując się na jednym z dzieł Gortata (*Miasteczko Ostatnich Westchnień*). Dowodzi,

²⁸ Zob. J. Schollenberger, *Zwierzęca topografia w Podróżach Guliwera Jonathana Swifta*, [w:] *Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej*, red. W. Kostecka, M. Skowera, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2016.

²⁹ Zob. D. Piechota, *Literatura drugiej połowy XIX wieku w świetle studiów nad zwierzętami* (animal studies), [w:] *Pongo*, dz. cyt.

że w literaturze dziecięcej „głosem” dysponuje dorosły, który na podstawie własnych wyobrażeń i założeń tworzy konstrukty „zwierzęcości” i „dziecięcości”.

Kolejną grupę szkiców – *Kolekcje i katalogi* – rozpoczyna tekst Ilony Szewczyk, w którym autorka przedstawia różne reprezentacje magicznych stworzeń na przykładzie zbioru chińskich nowel fantastycznych *Córka smoka*. Omawiane przez badaczkę *czuan-tsi* stają się inspiracją do refleksji na temat tradycji baśniowych Państwa Środka, zaskakujących zachodniego odbiorcę. Urszula Łosiowska proponuje natomiast lekturę podróży do XVII-wiecznej Francji i prezentuje zwierzęta pojawiające się na kartach *contes des fées* autorstwa Marie-Catherine d'Aulnoy, odwołując się do kulturowego fenomenu gabinetów osobliwości. Francuska baśń jest również podstawą rozważań dla Anny Mik, która analizuje wizerunek „potwornego” bohatera w *Pięknej i Bestii* oraz bazujących na tej opowieści baśniach postmodernistycznych. Autorka, biorąc pod uwagę przypisywaną tej postaci „zwierzęcość”, przygląda się przemianom baśniowego wątku, które są inspirowane współczesnymi metamorfozami kultury. Ten szereg „kolekcji” i „katalogów” zamyka tekst Krzysztofa Rybaka o postaci sowy w literaturze dziecięcej XX i XXI w. Autor zastanawia się, w jakim stopniu stereotypowe przekonania o mądrości i innych właściwościach tego ptaka ujawniają się bądź są poddawane krytyce w kolejnych realizacjach omawianego motywu.

Na początku kolejnego działu – nazwanego *Opresje* – Dariusz Piechota i Agnieszka Trześniewska dokonują przeglądu fantastyki przełomu XIX i XX w. w poszukiwaniu motywów, które z punktu widzenia *animal studies* mogą wydać się szczególnie interesujące. Odnajdują w dziełach z tego okresu nie tylko obrazy przemocy człowieka wobec istot nie-ludzkich, lecz także odzwierciedlenie utraconej wspólnoty ludzko-zwierzęcej. Kwestia skomplikowanych kontaktów zwierząt i ludzi powraca w tekście Jadwigi Malik, która analizuje *Słynny najazd niedźwiedzi na Sycylię* Dina Buzzatiego, skupiając się na zaprezentowanym w tym dziele wątku przemocy w relacjach przedstawicieli obu grup. Opresja człowieka względem istot

nie-ludzkich to również jeden z tematów studium Patrycji Pokory. Autorka rozpatruje narrację *Psiego życia* Józefa Wilkonía, wykorzystując różne ujęcia relacji pies – człowiek zaproponowane przez badaczy i badaczki z kręgu *animal studies*.

Monografię wieńczą trzy szkice, których problematykę ujmuje tytuł dzieła: *Zwierzęta (nie całkiem) jak ludzie*. Justyna Schollenberger dokonuje analizy postaci koni w *Czasie wojny* Michaela Morpurgo i *Koniu i jego chłopcu* C. S. Lewisa, podkreślając istotę „zwierzęcego głosu” oraz niebagatelną wagę podejmowania prób przyjmowania „zwierzęcej” perspektywy w tych utworach. Katarzyna Kleczkowska z kolei, omawiając postacie „zwierzęce” ze świata *Mrocznych materii* Philipa Pullmana, widzi w tym cyklu przejawy przełamывania stereotypowego modelu relacji człowiek – zwierzę, prowadzące do pełnego szacunku podziwu oraz zrozumienia dla niezwykłych zwierząt, które wypełniają również świat rzeczywisty. Tom zamyka tekst Radosława Pulkowskiego, w którym autor skupia się na podejmowanej przez Richarda Adamsa w *Wodnikowym Wzgórzu* kwestii pamięci zwierząt, w tym przypadku – pamięci królików. Badacz odnajduje w powieści Brytyjczyka elementy antyutopii oraz refleksji etologicznej.

Autorzy i autorki zamieszczonych tu szkiców proponują nowe ujęcia dobrze znanych tematów i wskazują na nieporuszone dotychczas w refleksji naukowej problemy. Ich studia dotyczą tekstów dawnych i współczesnych, zarówno polskich, jak i zagranicznych. Wszystko to pokazuje, jak literacka menażeria jest ogromna. Można ją czytać na najrozmaitsze sposoby – o ile tylko otworzymy jej bramy.

* * *

Składamy serdeczne podziękowania za recenzje i wnikliwą lekturę niniejszej książki Pani Profesor Urszuli Chęcińskiej i Panu Profesorowi Andrzejowi Zieniewiczowi.

Anna Mik, Patrycja Pokora, Maciej Skowera